

JOLANTA MACHOWSKA-GOC*
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

ROŚLINY MÓWIĄ — ROZMOWY KULTUROWE W LITERATURZE I TEKSTACH
UCZNIÓW KLAS III W EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ

Celem szkicu dotyczącego „domeny kwiat” jest określenie relacji między uczniami klas III w młodszym wieku szkolnym a światem przyrody — w szczególności rozmów dzieci z kwiatami w oparciu o teksty paraliterackie autorstwa uczniów, innymi słowy ich światów wyobrażeniowych w tym zakresie. Zdaniem Teodozji Rittel w przypadku wyjścia w analizie od dyskursu do tekstu można dotrzeć do różnych „zdarzeń komunikacyjnych”, na przykład: wypowiedź pusta, wewnętrzna, zabawna, skarżąca, w której występuje zarówno podmiot mówiący, jak i adresat, a wypowiedź ma charakter zrygoryzowany¹.

Zatem obecne rozważania wpisują się w krąg humanistyki ekologicznej², w której świat roślin stanowi jej relewantny składnik. Jak wiadomo, flora jest nieodłącznym elementem wypełniającym przestrzeń człowieka nie tylko fizyczną, ale i mentalną. Obecna jest w życiu człowieka za sprawą używania roślin nie tylko do leczenia, lecz także podczas obrzędów i ważnych uroczystości³. Flora występuje też w tekstach literackich i funkcjonuje w formie motywów botanicznych⁴. Problematyka kwiatów obecna jest w wielu dziełach, stała się też przedmiotem rozważań zarówno językoznawców⁵, jak i literaturoznawców⁶. Mimo to status fauny ciągle ewoluuje, bowiem badacz, jak

* Jolanta Machowska-Goc — doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa ogólnego, adiunkt w Instytucie Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Jest autorką monografii: *Nabywanie kategorii przypadku. Wiek wczesnoszkolny* (Kraków 2006) oraz kilkunastu artykułów na tematy dotyczące między innymi językowo-kulturowego obrazu świata, parametryzacji języka, argumentacji w języku uczniów i w wybranych tekstach literackich.

¹ T. Rittel, *Elżbieta Drużbacka. Gatunki mowy w odmianie literackiej. Studium lingwistyczne*, Kraków 2014, s. 235.

² A. Kronenberg, *Geopoetyka. Związki literatury i środowiska*, Łódź 2015, s. 13–14.

³ K. Szcześniak, *Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej słowiańszczyzny*, Gdańsk 2013, s. 7.

⁴ *Literacka symbolika roślin*, red. A. Martuszevska, Gdańsk 1997.

⁵ Zob. M. Bondkowska, *Szkic pola semantyczno-leksykalnego kwiatów w polszczyźnie*, „Poradnik Językowy” 1994, z. 8–9, s. 16–27; A. Szczekocka-Augustyn, B. Wereszczyńska, T. Zagrodzka, *O kategoriach rozmytych (na przykładzie rozumienia nazw fauny, flory i artefaktów)*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzczkowska i A. Pajdzińska, Lublin 1996, s. 255–272; D. Piekarczyk, *Kwiaty we współczesnym językowym obrazie świata*, Lublin 2004.

⁶ Zob. I. Sikora, *Symbolika kwiatów w poezji Młodej Polski*, Szczecin 1987; A. Czyż, *Mortęska, Drużbicki i lilie mistyczne. Symbolika roślinna w prozie polskiej wczesnego baroku*, [w:] *Literacka symbolika roślin*, s. 67–84; I. Iwasiów, *Jungowska wykładnia motywów roślinnych w opowiadaniach Jarosława Iwazkiewicza*,

stwierdza Andrzej Stoff, wobec wieloaspektowego charakteru świata roślin „znajduje się w sytuacji Małego Księcia, który odkrył, że róża na jego planecie nie jest jedyną różą”⁷. Podobnie rzecz przedstawia się w koncepcji semiotyki Umberto Eco, który znaczenie jakiegoś wyrażenia (*term*) określa jako „jednostkę kulturową”⁸ oraz w kognitywnych procesach kategoryzacji rozumianych za Ronaldem W. Langackerem z jednej strony jako rozszerzenie prototypu, a z drugiej jako uszczegółowienie schematu⁹. Zdaniem Georgesa Kleibera, kategoryzacja ma istotne znaczenie dla sposobu ludzkiego poznania, gdyż, jak twierdzi autor, bierze ona udział we wszystkich operacjach ludzkiego umysłu i jest mentalnym odbiciem percepcji¹⁰.

Tak też jest w przypadku diagnozowania i przynajmniej częściowej próby opisu konceptualizacji roślin — kwiatów — przez uczniów klas III w młodszym wieku szkolnym i zestawienia ich z wybranymi tekstami kultury.

Jeżeli chodzi o konceptualny model tekstu — **tekst pisany to tekst mówiony** — to jest on postrzegany jako metafora odnosząca się zarówno do szeroko rozumianej komunikacji, ale także do tak zwanej dialogowości, w której relewantny jest interakcyjny charakter tekstu pojmowanego jako zdarzenie mające swych uczestników¹¹. Zatem tak definiowany akt mowy jest rezultatem zachowań dyskursywnych komunikacji językowej, posiada ponadto, jak twierdzi Daniel Bartosiewicz, „dynamiczny, procesualny, a nie jedynie statyczny charakter”¹².

Tekst jest także elementem kultury, będącym formą ludzkiego komunikowania się oraz umożliwiającym „przekazywanie wiedzy, dzielenie się doświadczeniami, komunikowanie emocji, potrzeb, wywieranie wpływu na innych, budowanie relacji międzyludzkich, spajanie ludzkich wspólnot itp.”¹³, co łączy się z procesami intertekstualnymi, a także metatekstowymi. Można tu więc mówić, zgodnie z poglądami antropologów, o językowym lub semiotycznym procesie zapośredniczenia praktyk, norm i stosunków społeczno-kulturowych przez „takie lub inne znaki — nie tylko przez język (pisany lub mówiony), lecz również przez wyobrażenia, gesty lub działania oraz przez komunikaty przekazywane za pomocą niektórych dóbr materialnych”¹⁴, odnoszących się w obecnej dobie do zjawisk reifikacji¹⁵.

[w:] *Literacka symbolika roślin*, s. 159–170; E. Nawrocka, *Oset i róża w polskiej poezji współczesnej*, [w:] *Literacka symbolika roślin*, s. 201–210.

⁷ A. Stoff, *Problematyka teoretyczna funkcjonowania motywów roślinnych w utworach literackich*, [w:] *Literacka symbolika roślin*, s. 10–11; A. de Saint-Exupéry, *Mały książę*, przekł. J. Szwykowski, Warszawa 1990, s. 56, 64.

⁸ U. Eco, *Teoria semiotyki*, przekł. M. Czerwiński, Kraków 2009, s. 71.

⁹ R.W. Langacker, *Wykłady z gramatyki kognitywnej. Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*, red. H. Kardela, Lublin 1995, s. 15, 165.

¹⁰ G. Kleiber, *Semantyka prototypu. Kategorie i znaczenie leksykalne*, przekł. B. Ligara, Kraków 2003, s. 13–17.

¹¹ D. Piekarczyk, *Metafory metatekstowe*, Lublin 2013, s. 91.

¹² D. Bartosiewicz, *Komunikacyjna funkcja wykładników spójności tekstu*, Warszawa 2002, s. 37.

¹³ D. Piekarczyk, *dz. cyt.*, s. 53.

¹⁴ L.M. Ahearn, *Antropologia lingwistyczna. Wprowadzenie*, przekł. W. Usakiewicz, Kraków 2013, s. 75.

¹⁵ B. Rudzka-Ostyn, *Z rozważań nad kategorią przypadku*, przekł. E. Tabakowska, Kraków 2000, s. 43.

Teksty uczniów są zatem odzwierciedleniem swego rodzaju architektury mózgu¹⁶, w którym poszczególne jego obszary odpowiadają za różne zadania, a przetwarzanie sygnałów jest bardzo złożoną operacją. Dlatego też odbiór opowiadań twórczych w domenie „zaczarowany kwiat”, dzięki rekonstrukcji umysłu człowieka następuje na podstawie możliwie zobiektywizowanego, utrwalonego w intersubiektywnym języku obrazu jego psychiki, czyli tzw. „naiwnej psychologii”¹⁷. Nadto zarówno teksty literackie, jak i opowiadania twórcze uczniów klas III w edukacji wczesnoszkolnej — są swego rodzaju czytaniem umysłu (*mindreading*), bowiem zdolność ta na gruncie psychologii poznawczej z punktu widzenia komunikacji językowej obejmuje niezbędne mechanizmy mózgowe, takie jak: detektor intencjonalności (mechanizm percepcyjny interpretujący bodźce ruchowe), detektor ruchów oka (odpowiada za identyfikowanie tego, co widzi inny osobnik), mechanizm wspólnej uwagi (pozwala na budowanie tzw. potrójnej reprezentacji) oraz mechanizm teorii umysłu (umożliwia wnioskowanie na podstawie zachowań innych ludzi)¹⁸. Mówienie zatem, zdaniem Langackera, jest czynnością złożoną, w której biorą udział różne części mózgu, między innymi percepcyjne oraz mentalne. Procesy zachodzą w trakcie „dynamicznej negocjacji między użytkownikami języka, osadzonej w kontekście uwarunkowań fizycznych, językowych, społecznych i kulturowych”¹⁹.

Opowiadania uczniów w młodszym wieku szkolnym pozwalają na wyodrębnienie następujących konstrukcji wyobrazeniowych i schematów związanych z wybranymi zmysłami w domenie „zaczarowany i/ lub magiczny kwiat”.

I. Konstrukcja warunkowana niezwykłym zachowaniem kwiatu związana z procesem komunikacji. Oto przykłady:

1. Czynności antropomorfizacyjne związane ze zmysłem słuchu:

a) czasowniki percepcji słuchowej: „słyszeć”, „słyszać”, „słuchać”²⁰.

Jeżeli chodzi o czasowniki percepcji słuchowej w odniesieniu do konceptualizowanego kwiatu, to w tekstach bezpośrednio nie wystąpiły tego typu egzemplifikacje, bowiem czasowniki te były presuponowane przez *verba dicendi*;

b) *verba dicendi generalis* (ogólne): „mówić”, „rzec”, „powiedzieć” oraz ich ekwiwalenty rzeczownikowe, takie jak: „słowo”, „język”, „gęba”, „usta” (podział przyjęty w studium za Rittel, ze względu na płaszczyznę treści — czasowniki {i rzeczowniki} mówienia)²¹;

— schemat implikowany nieokreślonym słuchowym bodźcem zewnętrznym w połączeniu z emocją zdziwienia — **mówić**: „Ktoś zaczął do mnie

¹⁶ H. Vater, *Wprowadzenie do lingwistyki*, przekł. i red. J. Aptacy, Wrocław 2015, s. 259.

¹⁷ R. Grzegorzczkova, *Świat widziany poprzez słowa. Szkice z semantyki leksykalnej*, Warszawa 2012, s. 37–46.

¹⁸ *Język jako przedmiot badań psychologicznych. Psycholingwistyka ogólna i neurolingwistyka*, red. I. Kurcz i H. Okuniewska, Warszawa 2011, s. 109–110.

¹⁹ R.W. Langacker, *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, przekł. E. Tabakowska i inni, Kraków 2009, s. 49.

²⁰ R. Grzesiak, *Semantyka i składnia czasowników percepcji zmysłowej*, Wrocław 1983, s. 14–15.

²¹ T. Rittel, *dz. cyt.*, s. 11; J. Chojak, *Semantyka i składnia czasowników oznaczających reakcje słowne*, Warszawa 2006.

mówić. — Ej ty, skończysz już z tymi życzeniami — to była roślina. — Dobrze, ale jak ty możesz mówić — zapytałam. — Jestem zaczarowaną rośliną — powiedziała” [SP Wiśniowa, Mariola, kl. III]; „Nagle ta roślina zaczęła do mnie mówić” [SP Wiśniowa, Klaudia, kl. III]; „Kwiat potrafił mówić, ale bardzo cicho” [SP Wiśniowa, Paulina, kl. III]; „Ten kwiat zaczął mówić” [SP Skawina, Filip, kl. III]; „Latem mówiła ptakom, kiedy miała odlecieć...” [SP Sułkowice, Julia, kl. III];

- schemat warunkowany nieoczekiwaną reakcją wyobrazonego obiektu w postaci kwiatu: **odezwać się**: „[...] kwiat się do mnie odezwał” [SP Wiśniowa, Justyna, kl. III]; „[...] nagle kwiat się odezwał” [SP Skawina, Miłosz, kl. III];
- schemat implikowany oczekiwaną, wyobrażoną reakcją słowną zaczarowanego kwiatu: **odpowiedzieć**: „Odpowiedziała roślina” [SP Wiśniowa, Justyna, kl. III];
- schemat egzemplifikujący funkcję fatyczną przez opisywany przedmiot: **powiedzieć**: „[...] podeszła do jednego a kwiat powiedział jej — nazywam się Melania” [SP Sułkowice, Alicja, kl. III]; „Nagle zaczarowana roślina powiedziała, że podaruje mi 3 rzeczy” [SP Wiśniowa, Grzegorz, kl. III]; „[...] powiedziała, że ją nikt nie odwiedzał. I jeszcze mi powiedziała, że może spełnić dwa życzenia” [SP Wiśniowa, Szczepan, kl. III]; „Powiedziała mi, że każda roślina jest jak fontanna, która tak pryska, bo w źródółku nie byłoby wody” [SP Wiśniowa, Paulina, kl. III]; „I ten kwiat powiedział [...]” [SP Skawina, Filip, kl. III].

2. Czynności antropomorfizacyjne związane ze zmysłem wzroku:

a) czasowniki percepcji wzrokowej „widzieć”, „widać”, „patrzeć”²²:

- schemat warunkowany presuponowanym elementem oczu oraz określoną emocją — zobaczyć + zdziwienie: „Gdy mnie zobaczyła, to się bardzo zdziwiła i powiedziała, że ją nikt nie odwiedzał. I jeszcze mi powiedziała, że może spełnić dwa życzenia” [SP Wiśniowa, Szczepan, kl. III];

b) barwy:

choć w utworach paraliterackich uczniów klas III w „domenie kwiat” dominującymi kolorami były zielony, czerwony, złoty, żółty, niebieski (błękitny) oraz pomarańczowy²³, to jednak na uwagę zasługują egzemplifikacje obrazujące barwy nieprototypowe, w których podmiot doświadczający przedstawia kwiat w postaci *quasi* kreacji artystycznych. Są to formy językowe rozbudowane, ukazujące różnorodność zaczarowanego i/lub magicznego elementu florystycznego. Zatem w uczniowskich tek-

²² R. Grzesiak, *dz. cyt.*, s. 14–15.

²³ J. Machowska, *Barwy w kulturowym dyskursie wczesnoszkolnym*, [w:] *Kultura. Aktywność artystyczna dziecka*, red. B. Muchacka i R. Ławrowska, Kraków 2008, s. 222–227.

stach narracyjnych można odnotować następujący schemat wraz z jego szczegółowymi egzemplifikacjami:

— schemat implikowany odwołaniem się do obiektów ze świata zewnętrznego z emocją zachwyty:

- α) rośliny: **róża**²⁴: „Miała piękne czerwone kwiaty przypominające kwiat róży” [SP Krzczonów, Mateusz, kl. III];
- β) rzeczy: **brokat**²⁵: „[...] żył sobie kwiat o imieniu Brokatowy płatek” [SP Sułkowice, Anastazja, kl. III];
- γ) zjawiska przyrody: **tęcza**²⁶: „Miał on niesamowity wygląd. Mienił się on wszystkimi kolorami tęczy. [...]” [SP Słomniki, Amelia, kl. III]; „Miał wygląd róży, ale miał kolory tęczy, a środek czerwony” [SP Skawina, Stanisław, kl. III];
- δ) barwy mieszane: **kolor**²⁷: „Miał pomarańczowo-czerwony kolor”. [SP Sułkowice, Wiktoria, kl. III]; „Ten kwiat [...] Zmieniał się w różne kolory [...]” [SP Sułkowice, Klaudia, kl. III];
- e) rozszerzenia metaforyczne dotyczące koloru: **blask**²⁸: „[...] blask bił od pięknego kwiatu, który miał fioletowy kolor [...] Zwierzęta rozmawiały z kwiatem [...]” [SP Słomniki, Filip, kl. III]; „[...] blask bił od pięknego kwiatu, który miał fioletowy kolor [...] Zwierzęta rozmawiały z kwiatem [...]” [SP Słomniki, Filip, kl. III].

II. Konstrukcja implikowana wejściem dziecka w „rolę” w rzeczywistości tekstowej:

a) czasowniki percepcji słuchowej: „słyszeć”, „słyszać”, „słuchać”:

usłyszeć: „[...] wtedy coś usłyszałem. Ten dźwięk dochodził z miejsca, w którym rósł kwiat. [...] ten kwiatek umie mówić” [SP Słomniki, Kacper, kl. III].

III. Konstrukcja ukazująca stosunek człowieka (tu: dziecka) do kwiatu:

b) czasowniki percepcji wzrokowej „widzieć”, „widać”, „patrzeć”:

— schemat warunkowany organiczną właściwością dla człowieka (z presu-ponowanym elementem oczu) odbioru bodźców wzrokowych oraz określoną emocją: zobaczyć + (zdziwienie) + zachwyty. „»Zobaczyłem roślinę«. Była piękna, wprost wspaniała” [SP Wiśniowa, Grzegorz, kl. III].

²⁴ „róża to ładnie pachnący kwiat, zwykle różowy, czerwony lub żółty, rzadziej biały” (*Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 2, Warszawa 2000, s. 515).

²⁵ „brokat to drobne błyszczące płatki lub ziarenka używane dla ozdoby” (*Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 1, Warszawa 2000, s. 126).

²⁶ „tęcza to barwny łuk pojawiający się czasem na niebie w czasie deszczu lub krótko po nim [...] Tęczą nazywamy wielobarwny odbłask czegoś” (*Inny słownik języka polskiego*, t. 2, s. 824).

²⁷ „[...] »kolor« jest blisko powiązany z językiem — jeżeli jest systemem arbitralnych znaków; musi być także funkcją kultury i posiadać własną historię” (J. Gage, *Kolor i znaczenie. Sztuka, nauka i symbolika*, przekł. J. Holzman, A. Żakiewicz, Kraków 2010, s. 21).

²⁸ „blask to cecha czegoś, co jest wspaniałe i wzbudza zachwyty” (*Inny słownik języka polskiego*, t. 1, s. 103).

— schemat implikowany momentalnym postrzeganiem obiektu²⁹ oraz posiadaniem przez podmiot doświadczający kompetencji kulturowej w połączeniu z emocją zachwyty: „[...] ujrzała piękny, świecący, no po prostu cudowny kwiat” [SP 31 Kraków, Marysia, kl. III]; „Następnego dnia, kiedy wrócił ze szkoły zobaczył bardzo duży słońce. [...] powiedział sam do siebie. Kiedy ty tak urosłeś? Usłyszał odpowiedź — W nocy” [SP Krzczonów, Konrad, kl. III].

IV. Konstrukcja implikująca różnorodne warianty metatekstowe — tzw. metaorganizatory wypowiedzi związane zarówno z „gatunkami mowy”, jak i „gatunkami tekstu” w „domenie kwiat”:

Rozmowa

„mówię: ...

mówię to bo chcę żebyś mówił różne rzeczy jeden do drugiego

sądzę że i ty chcesz żebyśmy mówili różne rzeczy jeden do drugiego³⁰;

„Od tego czasu dziewczynka co burzliwą noc [...] rozmawia z Melanią” [SP Sułkowice, Alicja, kl. III]; „Zaczęliśmy znowu rozmawiać” [SP Wiśniowa, Klaudia, kl. III].

Pytanie

„chcę spowodować żebyś sobie wyobraził że ja nie wiem tego co ty wiesz i że ty chcesz

mi to powiedzieć

mówię to bo chcę żebyś mi to powiedział³¹;

„Gdzie jest twoja rodzina? — dopytuje kwiat” [SP Sułkowice, Anastazja, kl. III].

Podziękowanie

„wiem że zrobiłeś dla mnie coś dobrego

mówię: czuję dla ciebie coś dobrego z tego powodu

mówię to bo chcę żeby ci było przyjemnie³²;

„Następnie kwiat przemówił; — Dziękuję ci, że pozwoliłaś mi zakwitnąć [...]” [SP 31 Kraków, Kaja, kl. III]; „Podziękowała jej za czułą opiekę [...]” [SP Krzczonów, Mateusz, kl. III]; „Kwiat ponownie powiedział: Dziękuję ci uratowałaś naszą planetę” [SP Skawina, Małgorzata, kl. III].

Przeprosiny

„wiem że zrobiłem coś co było dla ciebie złe

sądzę że możesz czuć do mnie coś złego z tego powodu

²⁹ M. Zawisławska, *Czasowniki oznaczające percepcję wzrokową we współczesnej polszczyźnie. Ujęcie kognitywne*, Warszawa 2004, s. 112–114.

³⁰ A. Wierzbicka, *Genry mowy*, [w:] *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska i E. Janus, Wrocław 1983, s. 131.

³¹ Tamże, s. 129.

³² Tamże, s. 130.

mówię: żałuję, że to zrobiłem

mówię to bo chcę żebyś nie czuł do mnie nic złego³³; „Dzieci zaczęły niszczyć kwiat. [...] Dobrze Floriano — przepraszamy cię — mówią dzieci. — Wybaczam wam — mówi kwiat” [SP Sułkowice, Karolina, kl. III].

V. Konstrukcja odnosząca się bezpośrednio i/lub pośrednio do różnych tekstów kultury warianty intertekstowe:

a) postaci:

- **Calineczka**³⁴: „Pewnej nocy kwiat wyrwała babuleńka [...] Wyrosła z niego jej wnuczka” [SP Sułkowice, Dawid, kl. III];
- **czarownica**³⁵: „Aż pewnego dnia poszli do czarownicy prosić o pomoc. Ona dała im ziarenko, które kazała zasadzić i pielęgnować. Po jakimś czasie z ziarenka wyrósł piękny kwiat” [SP Nowy Sącz, Joanna, kl. III];
- **krasnoludek**³⁶: „Pewnego dnia w wiosce krasnoludków wyrósł piękny, duży kwiat” [SP Nowy Sącz, Zuzia, kl. III];
- **skrzat**³⁷: „Był to skrzat, który miał w ręku zaczarowany kwiat. Podarował go chłopcu i jeszcze raz podziękował mu, że uwolnił go z czaru” [SP Nowy Sącz, Klaudia, kl. III];
- **szaman**³⁸: „Wrócił do miasta zapytać się co się robi z kwiatu. Szaman powiedział, że robi się miksturę wiecznego życia. Krawczyk zrobił miksturę i ją wypił. Żył długo i szczęśliwie” [SP Sułkowice, Dawid, kl. III];
- **wróżka**³⁹: „Następnego dnia wróżka [...] przyleciała do wioski i rzuciła

³³ Tamże.

³⁴ „Calineczka, tytułowa bohaterka baśni H.Ch. Andersena, [...] dziewczynka, która przyszła na świat z ziarenka jęczmienia podarowanego przez wróżkę kobiecie marzącej o dziecku” (*Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka i G. Leszczyński, Wrocław 2002, s. 59).

³⁵ „Czarownica — kobieta zajmująca się magią [...]. Istnieją jednak również czarownice sympatyczne [...]. Zdarzają się także czarownice dysponujące potężnymi siłami magii, ale zaangażowane po stronie Dobra w walce ze Złem” (K. Haka-Makowiecka, M. Makowiecka, M. Węgrzecka, *Leksykon fantastyki. Postacie, miejsca, rekwizyty, zjawiska*, red. A.Z. Makowiecki, Warszawa 2009, s. 76–77).

³⁶ „Krasnoludek — mały brodaty skrzat, zwany też krasnałem, krasnym ludkiem lub ubożciem” (K. Haka-Makowiecka, M. Makowiecka, M. Węgrzecka, *dz. cyt.*, s. 204). Wśród tekstów literackich można wymienić m.in. L. Krzemieniecka, *Z przygód krasnala Hałababy*, Warszawa 2016; M. Konopnicka, *O krasnoludkach i sierotce Marysi*, Kraków 2004; *O trzech krasnoludkach w lesie*, [w:] *Baśnie braci Grimm*, przekł. M. Tarnowski, Warszawa 1982, s. 79–85; *Bajki o krasnoludkach*, [w:] tamże, s. 199–202, *Śnieżka*, [w:] tamże, s. 249–258.

³⁷ „Skrzat — małe stworzenie przypominające w wyglądu smukłego człowieka zamieszkujące w ludzkich siedzibach” (K. Haka-Makowiecka, M. Makowiecka, M. Węgrzecka, *dz. cyt.*, s. 353). Zob. też W. Huygen, *Skrzaty*, przekł. B. Durbajto, Kraków 1990.

³⁸ „[...] szaman [...] jest również magiem i znachorem: jak się uważa, uzdrawia on, jak wszyscy znachorzy, i dokonuje fakirycznych cudów, jak wszyscy prymitywni, czy współcześni magowie. Ponadto jest jednak przewodnikiem dusz, a może być także kapłanem, mistykiem i poetą” (M. Eliade, *Szamanizm i archaiczne techniki ekstazy*, przekł. K. Kocjan, oprac. J. Tulisow, Warszawa 1994, s. 15).

³⁹ „Wróżka — postać świata baśniowego, reprezentująca dobro, mądrość i opiekuńczość, ukazywana zazwyczaj jako piękna kobieta” (*Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka i G. Leszczyński, Wrocław 2002, s. 70). Zob. też H. Januszewska, *Wróżka*, Warszawa 1957.

magiczne zaklęcie na kwiat i w mgnieniu oka kwiatek otworzył się” [SP Nowy Sącz, Zuzia, kl. III];

b) rośliny:

— **kwiat paproci**⁴⁰:

„Kwiat Paproci to piękna legenda” [SP Nowy Sącz, Piotr, kl. III]; „[...] kto zerwie kwiat paproci o północy w dniu św. Jana będzie miał wielkie szczęście. Niestety, ten kwiat miał właściwość, że służył tylko temu kogo zerwał” [SP Nowy Sącz, Piotr, kl. III]; „Ta legenda uczy nas, że człowiek nie jest szczęśliwy, gdy nie może podzielić się tym co ma” [SP Nowy Sącz, Piotr, kl. III];

— **róża**⁴¹: „Róża to piękny tajemniczy kwiat” [SP Nowy Sącz, Gabriela, kl. III];

c) substancje:

— **czarodziejska woda**⁴²: „I nagle coś wyprysło z tej rośliny. To była czarodziejska woda. Powiedziała mi, że każda roślina jest jak fontanna, która tak pryska, bo w źródelku nie byłoby wody” [SP Wiśniowa, Paulina, kl. III];

— **mikstura wiecznego życia**⁴³: „Szaman powiedział, że robi się miksturę wiecznego życia” [SP Sułkowice, Dawid, kl. III];

d) **miejsca**: — **raj**, inaczej ogród, tu oznacza coś, co daje „duchowi szczęście”⁴⁴ oraz „raj dzieciństwa, ogród szczęścia, wypełniony bujną roślinnością [...] podobnie jak biblijny Eden, świat dzieciństwa jest przyjazny człowiekowi...”; „Miała różowe przecudne kwiaty otoczone zielonymi listkami. Wszystko wokół przybrało piękny wygląd. Otoczenie zaczęło wyglądać jak raj” [SP Krzczonów, Kacper, kl. III];

e) metamorfozy na płaszczyźnie tekstów:

— **kamień**⁴⁵: „Niestety pewien zły człowiek nie uszanował prośby i złośliwie

⁴⁰ „Kwiat paproci — magiczny kwiat, który kwitnie w najkrótszą noc roku, w noc świętojańską. Ma siłę niezwykłą — kto go znajdzie i zerwie, ten będzie miał moc spełnienia swoich marzeń” (K. Haka-Makowiecka, M. Makowiecka, M. Węgrzecka, *Leksykon fantastyki. Postacie, miejsca, rekwizyty, zjawiska*, red. A.Z. Makowiecki, Warszawa 2009, s. 214). Zob. też: J.I. Kraszewski, *Kwiat paproci*, [w:] *Woda żywa. Baśnie pisarzy polskich*, zebra. S. Wortman, Warszawa 1963, s. 16–27.

⁴¹ „Róża jest symbolem [...] tajemnicy” (W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1999, s. 361). Zob. też: *Róże, lilie, tuberozy. Młodopolskie wiersze o kwiatach*, wybór i wstęp I. Sikora, Szczecin 1988.

⁴² „woda życia — najskuteczniejszy lek na świecie [...] leczy wszystkie choroby [...] Tajemnicę źródła magicznej wody zdradza młodemu księciu [...] karzeł” (K. Haka-Makowiecka, M. Makowiecka, M. Węgrzecka, *dz. cyt.*, s. 411). Zob. też *Woda życia*, [w:] *Baśnie braci Grimm*, s. 446–452.

⁴³ „Magiczny napój-specyfik ziołowo-kwiatowo-korzenny przygotowany zgodnie z zasadami sztuki czarnoksięskiej” (K. Haka-Makowiecka, M. Makowiecka, M. Węgrzecka, *dz. cyt.*, s. 236).

⁴⁴ M. Lurker, *Słownik symboli i obrazów biblijnych*, przekł. bp K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 151–152; *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, s. 394–395.

⁴⁵ E. Słomińska, „Pukam do drzewi kamienia”. *Mitologiczne petryfikacje w „Przemianach” Owidiusza*, [w:] *Kamień w literaturze, języku i kulturze*, red. M. Roszczyńska, K. Wądołny-Tatar, t. 1, Kraków 2013, s. 23–36. Przemiany w kamień doznają Aglauros, Battus, Niobe itd. (Owidiusz, *Metamorfozy*, przekł. A. Kamińska i S. Stabryła, Wrocław 1995).

zerwał zaczarowany kwiat. [...] Zwierzęta zamieniły się w kamienie” [SP Słomniki, Amelia, kl. III].

W konceptualizacjach uczniów elementem dominującym stała się kategoria bliskości wynikająca z psychologicznych potrzeb dzieci w tym wieku, ale także z faktu identyfikacji się z postaciami z baśni, bajek, filmów oraz innych tekstów i znaków kultury (między innymi: *Calineczka*, *Kwiat paproci*, kamień, woda życia). W tekstach narracyjnych uczniów „w domenie kwiat” przeważa prawdziwa postawa przyjacielska wobec tworzonych przez nich bytów fikcyjnych. Z punktu widzenia filozoficznego — *Etyki nikomachejskiej* Arystotelesa — w utworach paraliterackich uczniów dominuje obraz przyjaźni ze względu na **dzielność etyczną**, która objawia się tym, iż są to ludzie życzący swym przyjaciołom dobrze „ze względu na nich samych [...]”⁴⁶ i tu kwiat postrzegany jest jako powiernik, osoba bliska: „To był mój przyjaciel” [SP 31 Kraków, Szymon, kl. III], ale także dzieci w wielu swych wypowiedziach cenią kwiat jako kogoś bliskiego (przyjaciela) ze względu na korzyść (odrabianie lekcji, leczenie, wyczarowywanie różnych wymarzonych przedmiotów itd.) oraz przyjemność — tu: estetyczną.

Uczniowska konceptualizacja kwiatu jako przyjaciela znajduje swoje odzwierciedlenie w wykorzystanych aktach mowy (podziękowanie, przeprosiny, rozmowa i/lub dialog), w których istotne jest współdziałanie oraz empatia. Zatem konceptualizacja w domenie flora w ujęciu uczniów klas III w młodszym wieku szkolnym pozwala na sformułowanie następujących wniosków dotyczących kwiatów wyobrażanych jako:

- partner komunikacji;
- postać zantropomorfizowana w roli przyjaciela;
- osoba bliska;
- postać fikcyjna godna podziwu ze względu na wygląd zewnętrzny;
- osoba podobna do człowieka;
- kulturowym będący nośnikiem licznych treści intertekstualnych odnoszących do różnych tekstów kultury.

PLANTS SPEAK. CULTURAL DISCOURSE IN LITERATURE AND TEXTBOOKS IN EARLY SCHOOL EDUCATION (THIRD FORM)

Summary

The paper investigates and compares and contrasts cultural, literary and textbook discourse in early school education. This type of comparative analysis allows a description of contemporary intermental and intercultural readers. The resulting non-linear representation of the world is one of the truth components in the process of language and culture acquisition.

Słowa kluczowe: dyskurs wczesnoszkolny, dyskurs kulturowy, odbiorca interkulturowy
Keywords: early education, cultural discourse, intercultural audience.

⁴⁶ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, przekł. D. Gromska, Warszawa 1982, s. 240.

BIBLIOGRAFIA

PODMIOTOWA

- Andersen H.Ch., *Calineczka*, [w:] *Baśnie*, przekł. S. Beylin, J. Iwaszkiewicz, Warszawa 1989, s. 47–57.
Baśnie braci Grimm, przekł. M. Tarnowski, Warszawa 1982 (*Bajki o krasnoludkach*, s. 199–202; *O trzech krasnoludkach w lesie*, s. 79–85; *Śnieżka*, s. 249–258; *Woda życia*, s. 446–452).
Huygen W., *Skrzaty*, przekł. B. Durbajło, Kraków 1990.
Januszevska H., *Wróżka*, Warszawa 1957.
Konopnicka M., *O krasnoludkach i sierotce Marysi*, Kraków 2004.
Kraszewski J.I., *Kwiat paproci*, [w:] *Woda żywa. Baśnie pisarzy polskich*, zebra. S. Wortman, Warszawa 1963 s. 16–27.
Krzemieniecka L., *Z przygód krasnala Hałababy*, Warszawa 2016.
Owidiusz Publiusz Nazo, *Metamorfozy*, przekł. A. Kamińska i S. Stabryła, Wrocław 1995.
Róże, lilie, tuberozy. Młodopolskie wiersze o kwiatach, wybór i wstęp I. Sikora, Szczecin 1988.
Saint-Exupéry A. de, *Mały książe*, przekł. J. Szwykowski, Warszawa 1990.

PRZEDMIOTOWA

- Ahearn Laura M., *Antropologia lingwistyczna. Wprowadzenie*, przekł. W. Usakiewicz, Kraków 2013.
Bartosiewicz D., *Komunikacyjna funkcja wykładników spójności tekstu*, Warszawa 2002.
Bondkowska M., *Szkic pola semantyczno-leksykalnego kwiatów w polszczyźnie*, „Poradnik Językowy” 1994, z. 8–9, s. 16–27.
Chojak J., *Semantyka i składnia czasowników oznaczających reakcje słowne*, Warszawa 2006.
Czyż A., *Mortęska, Druzbicki i lilie mistyczne. Symbolika roślinna w prozie polskiej wczesnego baroku*, [w:] *Literacka symbolika roślin*. red. A. Martuszevska, Gdańsk 1997, s. 67–84.
Eco U., *Teoria semiotyki*, przekł. M. Czerwiński, Kraków 2009.
Eliade M., *Szamanizm i archaiczne techniki ekstazy*, przekł. K. Kocjan, oprac. J. Tulisow, Warszawa 1994.
Gage J., *Kolor i znaczenie. Sztuka, nauka i symbolika*, przekł. J. Holzman, A. Żakiewicz, Kraków 2010.
Grzegorzczkova R., *Świat widziany poprzez słowa. Szkice z semantyki leksykalnej*. Warszawa 2012.
Grzesiak R., *Semantyka i składnia czasowników percepcji zmysłowej*, Wrocław 1983.
Haka-Makowiecka K., Makowiecka M., Węgrzecka M., *Leksykon fantastyki. Postacie, miejsca, rekwizyty, zjawiska*, red. A.Z. Makowiecki, Warszawa 2009.
Inny słownik języka polskiego, red. M. Bańko, t. 1–2, Warszawa 2000.
Iwasiów I., *Jungowska wykładnia motywów roślinnych w opowiadaniach Jarosława Iwaszkiewicza*, [w:] *Literacka symbolika roślin*, s. 159–170.
Język jako przedmiot badań psychologicznych. Psycholingwistyka ogólna i neurolingwistyka, red. I. Kurcz i H. Okuniewska, Warszawa 2011, s. 109–110.
Kleiber G., *Semantyka prototypu. Kategorie i znaczenie leksykalne*, przekł. B. Ligara, Kraków 2003.
Kopaliński W., *Słownik symboli*, Warszawa 1999.
Kronenberg A., *Geopoetyka. Związki literatury i środowiska*, Łódź 2015.
Langacker R.W., *Wykłady z gramatyki kognitywnej. Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*, red. H. Kardela, Lublin 1995.
Literacka symbolika roślin, red. A. Martuszevska, Gdańsk 1997.
Lurker M., *Słownik symboli i obrazów biblijnych*, przekł. bp K. Romaniuk, Poznań 1989.
Machowska J., *Barwy w kulturowym dyskursie wczesnoszkolnym*, [w:] *Kultura. Aktywność artystyczna dziecka*, red. B. Muchacka i R. Ławrowska, Kraków 2008, s. 222–227.
Nawrocka E., *Oset i róża w polskiej poezji współczesnej*, [w:] *Literacka symbolika roślin*. red. A. Martuszevska, Gdańsk 1997, s. 201–210.
Piekarczyk D., *Kwiaty we współczesnym językowym obrazie świata*, Lublin 2004.
Piekarczyk D., *Metafory metatekstowe*, Lublin 2013.
Rittel T., *Elżbieta Druzbicka. Gatunki mowy w odmianie literackiej. Studium lingwistyczne*, Kraków 2014.
Rudzka-Ostyn B., *Z rozważań nad kategorią przypadku*, przekł. E. Tabakowska, Kraków 2000.

- Sikora I., *Symbolika kwiatów w poezji Młodej Polski*, Szczecin 1987.
- Słomińska E., „Pukam do drzwi kamienia”. *Mitologiczne petryfikacje w Przemianach Owidiusz*, [w:] *Kamień w literaturze, języku i kulturze*, red. M. Roszczyńska, K. Wądolny-Tatar, t. 1, Kraków 2013, s. 23–36.
- Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka i G. Leszczyński, Wrocław 2002.
- Stoff A., *Problematyka teoretyczna funkcjonowania motywów roślinnych w utworach literackich*, [w:] *Literacka symbolika roślin*, s. 9–22.
- Szczekocka-Augustyn A., Wereszczyńska B., Zagrodzka T., *O kategoriach rozmytych (na przykładzie rozumienia nazw fauny, flory i artefaktów)*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzczkowska i A. Pajdzińska, Lublin 1996, s. 255–272.
- Szcześniak K., *Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej słowiańszczyzny*, Gdańsk 2013.
- Vater H., *Wprowadzenie do lingwistyki*, przekł. i red. J. Aptacy, Wrocław 2015.
- Wierzbicka A., *Genry mowy*, [w:] *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska i E. Janus, Wrocław 1983, s. 125–137.
- Zawisławska M., *Czasowniki oznaczające percepcję wzrokową we współczesnej polszczyźnie. Ujęcie kognitywne*, Warszawa 2004.